AORISTUL SIGMATIC CU FLEXIUNE TEMATICĂ

DE

FELICIA VANȚ-ȘTEF

Aoristul sigmatic din greaca veche este un tip morfologic atematic. Cu toate acestea, limba epică prezintă cîteva forme de aorist în care desinențele personale sînt precedate de vocalele tematice ο/ε. Aceste forme neașteptate, care prezintă o flexiune tematică la un tip morfologic atematic din indo-europeană, sînt aproape în general omise în tratatele de gramatică. Acolo unde ele sînt menționate, puținele observații care le însoțesc sînt făcute cu foarte multe rezerve și sînt insuficiente pentru elucidarea problemei.

În articolul de față încercăm să susținem o părere pe care ne-am făcut-o în legătură cu acest tip morfologic al limbii eline.

a) Aoristul în sigma, în general

Unul dintre cele mai vechi, mai răspîndite și mai productive tipuri de aorist, moștenite de greacă din indo-europeană, este aoristul în sigma.

Aoristul sigmatic, constituit dintr-o temă formată din radical plus sufixul *-s- la care se adăugau direct desinențele personale, se caracteriza în perioada indo-europeană printr-o flexiune atematică și prin alternanța vocalică în rădăcină: gradul vocalic lung la diateza activă, la toate numerele și la toate modurile, și gradul zero la diateza medie. Astfel, de exemplu, activ gr. ἔ-λειψα, scr. *á-rāik-ṣ-am* « am lăsat », gr. ἔ-ζευξα, scr. *á-yāuk-ṣ-am* (lat. pf. *iunxi*) « am legat », mediu scr. *á-dik-ṣ-i* « am arătat », *á-sthi-ṣ-i* « am așezat ».

Flexiunea aoristului în *-s- prezintă în indo-europeană aproximativ această paradigmă, la activ:

sg. **e-yēug-s-m̥*, **e-yēug-s-s*, **e-yēug-s-t*,
pl. **e-yēug-s-me*, **e-yēug-s-te*, **e-yēug-s-n̥t*

Aoristul sigmatic din sanscrită ne lasă să întrezărim prototipul indo-european. Astfel în sanscrită apar formele:

sg. *á-yāuk-ṣ-am*, *á-yāuk-ṣ*, *á-yāuk-ṣ*
pl. *á-yāuk-ṣ-ma*, *á-yāuk-ṣ-ta* etc.

Limba greacă a moștenit aoristul în sigma, menținînd caracterul său atematic (fără să opună însă vocalismul radical activ celui mediu). Alipirea desinențelor

personale direct la sufixul -*s*-, fără vocală tematică, a provocat în greacă modificarea acestui tip de aorist, încît cu greu poate fi recunoscut în el tipul de bază. În greacă, desinența *-*m* de pers. I sing., aflîndu-se în poziție postconsonantică, s-a vocalizat în -α, iar desinența *-*ṇt*, de pers. III pl., în care sonanta -*n*- se află în poziție interconsonantică, s-a vocalizat de asemenea, dînd forma *-ατ. Desinența *-ατ, în virtutea legii consoanelor finale, pierde oclusiva -τ și, prin analogie cu alte forme de pers. III pl. (ca aor. tematic ἔλιπον, impf. ἔλειπον, de pildă), adaugă un -ν final. De la pers. I singular și a III-a plural, -α- s-a extins la toate celelalte persoane (excepție: pers. a III-a sing., unde apare -ε, prin analogie cu perfectul: aor. ἔλυσα, ἔλυσε ca perf. λέλυκα, λέλυκε). S-a creat astfel o flexiune mai regulată și s-au evitat unele confuzii la care ar fi dus de pildă pers. II sing. **e-yēug-s-s* și pers. III sing. **e-yēug-s-t*, ambele evoluînd în greacă spre aceeași formă *ἔ-ζευξ. Prin urmare, aoristul sigmatic din greaca veche prezintă următoarea paradigmă:

sg. ἔζευξα, ἔζευξας, ἔζευξε
pl. ἐζεύξαμεν, ἐζεύξατε, ἔζευξαν.

b) Aoristul în sigma cu flexiune tematică

Cu tot caracterul trainic al tipului atematic pe care îl prezintă aoristul în sigma, apar forme de aorist sigmatic cu f l e x i u n e t e m a t i c ă. În special textele homerice oferă exemple de acest fel. Iată cîteva:

Hom. *Il*.Θ, 545... Ἐκ πόλιος δ' ἄ ξ ο ν τ ο βόας καὶ ἴφια μῆλα.
« din oraș *au adus* boi și vînjoase mioare »[1].

Il. E, 773. Ἀλλ' ὅτε δὴ Τροίην ἷ ξ ο ν ποταμώ τε ῥέοντε
ἧχι ῥοὰς Σιμόεις συμβάλλετον ἠδὲ Σκάμανδρος
ἔνθ' ἵππους ἔστησε θεὰ λευκώλενος Ἥρη.
« Cînd după asta *sosiră*-n curînd pe cîmpie, la Troia,
Unde Simoeis și-amestecă apa cu rîul Scamandru,
Hera cu brațele albe din fugă opri telegarii ».

Il. Γ, 261. Ἂν δ' ἄρ' ἔβη Πρίαμος, κατὰ δ' ἡνία τεῖνεν ὀπίσσω·
πὰρ δέ οἱ Ἀντήνωρ περικαλλέα β ή σ ε τ ο δίφρον.
« Priam urcîndu-se trage de hățuri; alături Antenor
Sui-se-n chelna cea dalb-a telegii »[2].

Il. B, 578. Ἐν δ' αὐτὸς ἐ δ ύ σ ε τ ο νώροπα χαλκὸν κυδιόων.
« *el îmbrăcă* lucii veșminte de-aramă ».

Il. Γ, 105. Ἄ ξ ε τ ε δὲ Πριάμοιο βίην, ὄφρ' ὅρκια τάμνῃ
αὐτός, ἐπεὶ οἱ παῖδες ὑπερφίαλοι καὶ ἄπιστοι.
« *Aduceți* cu sila pe Priam să-ncheie-ntre noi legă
tura, căci obraznici și fără credință-i sînt fiii ».

Il. Γ, 103. Οἴ σ ε τ ε δ' ἄρν', ἕτερον λευκόν, ἑτέρην δὲ μέλαιναν,
Γῇ τε καὶ Ἠελίῳ.
« *Aduceți* miei, unul alb și o mioară neagră, țărînei
și Soarelui jertfă ».

---

[1] Vezi traducerea versurilor homerice, G. Murnu, Homer, *Iliada*, ESPLA, București, 1955.
[2] Vezi și B, 35 ἀπεβήσετο, 49 προσεβήσετο etc.

Il. Γ, 250. Ὄρσεο, Λαομεδοντιάδη, καλέουσιν ἄριστοι
Τρώων θ' ἱπποδάμων καὶ Ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων.
« *Scoală*, fiule al lui Laomedon, te cheamă fruntaşii troienilor călări şi ai aheilor cu tunica de aramă ».

Il. I, 617. Σὺ δ' αὐτόθι λέξεο μίμνων, εὐνῇ ἔνι μαλακῇ.
« tu rămîi şi *te culcă* acolo în patul cel moale ».

Il. Ω, 704. Ὄψεσθε, Τρῶες καὶ Τρωάδες, Ἕκτορ' ἰόντες.
« Hai *să vedeţi*, troieni şi troiene, pe Hector ».

Il. Ω, 663. Οἶσθα γὰρ ὡς κατὰ ἄστυ ἐέλμεθα, τηλόθι δ' ὕλη
ἀξέμεν ἐξ ὄρεος.
« Ştii că sîntem în cetate închişi şi că noi de departe lemnele-*aducem*, din munţi ».•

Il. Γ, 120. Αὐτὰρ ὁ Ταλθύβιον προΐει κρείων Ἀγαμέμνων νῆας
ἐπὶ γλαφυρὰς ἰέναι, ἠδ' ἄρν' ἐκέλευεν οἰσέμεναι.
« Dar şi Agamemnon Atrid, pe crainicul său, pe Taltibiu, iute-l porni la corăbii, un miel poruncindu-i *s-aducă* ».

Cum se explică aceste forme de aorist în sigma care comportă vocale tematice înaintea desinenţelor şi înaintea sufixelor modale?

În diversele tratate de gramatică, în general sînt expuse faptele, constatîndu-se prezenţa în limbă a acestor forme curioase de aorist, fără să se dea alte explicaţii [1].

J. Wackernagel [2] face doar observaţia că βήσετο şi δύσετο ar trebui scrise cu -σσ- şi că ele nu sînt aoriste sigmatice, ci sînt forme asemănătoare cu ἔπεσον, după care s-a construit ἔχεσον al comicului Alcaios, şi care nu au nici o legătură cu -σ- al aoristului.

K. Brugmann [3] arată că aoristul sigmatic cu vocală tematică poate fi pus în legătură cu formele de imperativ tematice din sanscrită, ca *nēṣa* (vezi conj. *néṣa-t(i)* construit pe rădăcina **nī-* « a conduce ».

P. Chantraine [4] susţine că, deşi se întîlneşte în special la Homer, aoristul sigmatic cu flexiune tematică nu este primar. Aoristul sigmatic a avut în indo-europeană flexiune atematică. Deoarece formele tematice apar des însoţite de imperfecte, ele pot fi considerate, la origine, imperfecte ale verbelor deziderative, a căror temă de prezent s-a construit cu sufixul **-s-*. De asemenea Chantraine adaugă că cele mai dese forme tematice apar la imperativ, deoarece prezintă o structură metrică comodă [5].

E. Schwyzer [6] leagă formele de imperativ ca οἶσε, οἰσέτω, cu probabilitate şi cele de indicativ δύσεο, δύσετο, de viitor. El consideră de asemenea forma δύσετο un imperfect al prezentului deziderativ δύσ(σ)ομαι (cum explică Mahlow, *K.Z.* 26, p. 588, N W. 398; Wackernagel, *Verm. Beitr.* p. 97 etc.). În privinţa comparaţiei formei οἶσε cu scr. *nēṣa* « condu », Schwyzer este de părerea lui Debrunner [7]

---

1 Vezi Meillet-Vendryes, *Traité de grammaire comparée des langues classiques*, Paris, 1953, § 293.

2 *Vermischte Beiträge z. gr. Sprachkunde*, Basel, 1897, p. 97 etc.

3 *Griechische Grammatik*, München, 1900, p. 319.

4 *Morphologie historique du grec*, Paris, 1947, p. 202 şi urm.

5 Dar între ἄξετε şi ἄξατε nu există nici o deosebire ca structură metrică.

6 *Griechische Grammatik*, München, 1939, p. 788.

7 *Festschrift Winternitz*, 1933, p. 6 şi urm.

care vede în forma *nēșa* o variantă a formei *nēși*. În concluzie, Schwyzer consideră aoristul sigmatic cu flexiune tematică, la origine, imperfect al verbelor dezideratíve și arată că, așa după cum ἥλιος δυσόμενος se traduce « soarele fiind pe punctul de a apune », tot așa βήσετο și ἷξε se pot traduce « era pe punctul de a veni », « era pe punctul de a sosi » etc.

★

Analizînd cu atenție structura aoristelor sigmatice cu vocală tematică în flexiune, constatăm multe dificultăți în explicarea lor. Legarea acestor forme de prezentele dezideratíve pare, la prima vedere, soluția cea mai verosimilă. Într-adevăr nu putem trece cu vederea faptul că imperativul aorist οἶσε, οἰσέτω, οἴσετε, și infinitivul aorist οἰσέμεναι au aceeași temă ca indicativul viitor οἴσω al verbului φέρω « a purta » și că imperativul aorist ὄψεσθε coincide ca formă cu indicativul viitor ὄψεσθε (ambele la pers. II pl.). De asemenea imperativul aorist ἄξετε și infinitivul aorist ἀξέμεν nu pot fi legate de tema aoristului ἤγαγον a aceluiași verb ἄγω « a face, a duce », ci mai degrabă de cea a viitorului ἄξω. Cu toate acestea, socotim că soluția aceasta, propusă de gramatici, nu este lipsită de puncte vulnerabile.

În primul rînd, prin imperfectul verbelor dezideratíve nu se pot explica decît formele de indicativ: la celelalte moduri, nu există imperfect, dar aoriste în sigma cu flexiune tematică există și în afara indicativului. Deoarece imperfectul este constituit pe tema prezentului, ne-am aștepta ca, la celelalte moduri, aoristul sigmatic cu flexiune tematică să coincidă cu prezentele dezideratíve. Dar această categorie de prezente, exprimînd dorința realizării unei acțiuni, se situează în viitor. De fapt, în greacă, această categorie de prezente a dat naștere timpului viitor cu care are mai multe contingențe și ca formă și ca sens. Prin urmare, prezentele dezideratíve nu puteau da naștere la două timpuri cu sens gramatical diferit, viitorului și aoristului sigmatic cu flexiune tematică.

În al doilea rînd, valoarea dezideratívă a aoristului sigmatic cu flexiune tematică nu se lasă întrevăzută — așa cum ea este presupusă și este simțită la viitor — dimpotrivă, uneori este chiar imposibilă. Deci nu există contingențe de sens între prezentele dezideratíve și aorist, cu atît mai puțin, între viitor (format din prezentele dezideratíve) și aorist.

În al treilea rînd, în cursul istoriei limbii, se constată mai des formarea unor teme de prezent pe tema aoristului, decît invers. Astfel, de exemplu, prezentele εὐτυχέω și δυστυχέω « a fi fericit », « a fi nenorocit » s-au creat pe tema aoristului ἔτυχον; prez. στυγέω « a urî », pe tema aoristului ἔστυγον; prez. εὐλαβέομαι « a fi atent, a fi precaut », pe tema aoristului ἔλαβον. Dar chiar formele de prezent, ca τυ-γ-χ-άν-ω, λα-μ-β-άν-ω, încărcate de afixe, sînt cu siguranță ulterioare formelor de aorist ἔ-λαβ-ον, ἔ-τυ-χον, care prezintă tema pură. Ținînd seamă și de faptul că aoristul exprimă la origine acțiunea pură și simplă, fără referire la timp, se poate presupune că o asemenea categorie gramaticală este foarte veche și că, probabil, este chiar anterioară constituirii temelor temporale. Așadar aoristul, indiferent de categoria morfologică din care face parte, nu poate fi legat de prezent și, cu atît mai puțin, de prezentele dezideratíve care au devenit în greacă forme de viitor. Aoristul este moștenit din indo-europeană, în timp ce viitorul este un timp secundar, creat în perioada de trecere de la indo-europeană la greacă.

Aşadar, din punct de vedere istoric, cronologic şi semantic, aoristul nu poate fi dedus din prezent.

Există totuşi puncte comune ca structură morfologică între viitorul în -σ- şi aoristul sigmatic cu flexiune tematică? În aparenţă, există. În realitate însă, socotim că între aceste două categorii morfologice nu există elemente comune, decît, cel mult, un sufix -σ-, omonim, dar de origine diferită şi cu funcţii deosebite.

Părerea noastră este că, în perioada de formare a paradigmei greceşti a aoristului în sigma, pînă să se ajungă la tipul pe care îl prezintă greaca veche, cu -α- generalizat la toate persoanele, cu siguranţă au existat faze intermediare mai apropiate de prototipul indo-european. Au existat cu siguranţă unele ezitări, unele dibuiri şi căutări în exprimarea acestei teme morfologice dificile; desinenţele personale, în majoritate consonantice, adăugate la sufixul *-*s*- al aoristului, prezentau dificultăţi în pronunţare. Era greu, ba chiar imposibil din punct de vedere al fonetismului grec, să se rostească forme ca *ἰκ-σ-μ, *ἰκ-σ-ς, *ἰκ-σ-τ, *ἰκ-σ-μεν etc., cum ar cere-o regula prototipului indo-european. Au existat deci unele fluctuaţii pînă la fixarea formelor, pînă ce, pe baza analogiei şi în virtutea tendinţelor de regularizare din limbă, să se ajungă la paradigma aoristului sigmatic cu -α- generalizat în toată flexiunea (ca ἔζευξα, ἔζευξας etc.).

Dar care au fost tocmai aceste forme anterioare generalizării lui -α- la toate persoanele? Am arătat că aoristul sigmatic este un tip morfologic atematic. La modul indicativ şi la modul imperativ, unde nu există o caracteristică modală, deci nu există un sufix care să marcheze aceste moduri, aoristul sigmatic urma să-şi alipească desinenţele direct la sufixul *-*s*- al aoristului, ajungîndu-se la dificultăţile în exprimare, semnalate mai sus. Dar la modul conjunctiv şi optativ încă din indo-europeană există o opoziţie morfologică între verbele tematice şi formele temporale tematice, pe de o parte, şi verbele atematice şi formele temporale atematice, pe de altă parte.

Astfel la modul conjunctiv există un vechi principiu morfologic ca verbele atematice cît şi temele temporale atematice să comporte înaintea desinenţelor vocalele scurte ο/ε, în timp ce verbele tematice şi temele temporale tematice să prezinte vocalele tematice lungi ω/η. Astfel, de exemplu, verbul tematic λείπω are conjunctivul prezent λείπω, λείπῃς, λείπῃ etc., conjunctivul aorist tematic λίπω, λίπῃς, λίπῃ etc.; verbele atematice şi timpurile cu flexiune atematică au conjunctivul cu vocală scurtă: hom. τείσομεν « să răzbunăm », ἀμείψεται « să răspundă »; hes. εἴδομεν « să ştim », εἴδετε « să ştiţi », πεποίθομεν « să fi convins », προσαρέσεται « să satisfacă », dialectul ionic ποιήσει « să facă », lesb. ἀποπεράσσει, « să încerce », cret. δείξει « să arate », ἐσπράξεται « să facă », πάσονται « să se hrănească » etc.

Aoristul sigmatic, fiind o temă temporală atematică, în mod firesc prezenta la conjunctiv vocale tematice scurte, aşa cum apare atestat la Homer, Hesiod, Herodot şi în inscripţiile altor dialecte decît ionic-atic.

Iată cîteva exemple în context:

Νῦν δ' ἄγε νῆα μέλαιναν ἐ ρ ύ σ (σ) ο μ ε ν εἰς ἅλα δῖαν, ἐς δ' ἐρέτας ἐπιτηδὲς ἀ γ ε ί ρ ο μ ε ν, ἐς δ' ἑκατόμβην ϑ ε ί ο μ ε ν[1] ἂν δ' αὐτὴν Χρυσηΐδα καλλιπάρῃον β ή σ ο μ ε ν. « Hai *să-mpingem* pe valuri acum o corabie neagră; se

[1] Forma de conjunctiv aorist cu vocală scurtă, ϑείομεν, arată că şi formele de aorist sigmatic din frază se află tot la conjunctiv cu vocală scurtă.

cuvine *să strîngem* vîslaşi, *să punem* în ea hecatomba şi *să pornim* în corabie pe-mbujorata Hryseis » (Hom., *Il.*, A. 144 şi urm.).

Alt exemplu: 'Επεὰν δὲ ἀπὸ τοῦ θρόνου στίχῃ ἐπὶ τὴν εὐνὴν κατὰ νώτου τε αὐτῆς γένῃ, σοὶ μελέτω τὸ ἐνθεῦτεν ὅ κ ω ς μ ή σ ε ὄ ψ ε τ α ι ἰόντα διὰ θυρέων. « Cînd ea o să păşească de la scaun spre pat, tu să te afli la spatele ei, iar de aci înainte să ai grijă *să nu te vadă* cînd o să ieşi pe uşă ». (Hdt., I 9, 10).

Alt exemplu: cret. A ἰ [δ έ] κ α μ ὲ [λ α γ] ά σ ε ι καταδικαδδέτō τō μὲν ἐλευθέρō στατέρα, τō δόλō [δα]ρκνὰν τ[ᾶ]ς ἀμέρᾱς *F*εκάστᾱς, π ρ ί ν κ α λ α γ ά σ ε ι. « *Dacă nu mărturiseşte*, să fie amendat omul liber cu o stateră, sclavul cu o drahmă, de fiecare zi, *pînă o să mărturisească* » (Leges Gortyniae).

La modul optativ, formele atematice se caracterizau prin sufixul **-iē-*, la singular, alternînd cu **-i-*, la plural, dual şi la toate numerele diatezei medii, iar verbele tematice şi formele temporale tematice, prin sufixul **-oi-*, fără alternanţă. Astfel, de exemplu, verbul atematic « a fi », în greacă, are optativul:

sg. *ἐσ-ιη-ν > εἴην pl. *ἐσ-ι-μεν > εἶμεν
*ἐσ-ιη-ς > εἴης *ἐσ-ι-τε > εἶτε
*ἐσ-ιη-τ > εἴη *ἐσ-ι-εντ > εἶεν

dual *ἐσ-ι-τηv > εἴτην
*ἐσ-ι-την > εἴτην

Acelaşi verb, la aceeaşi formă morfologică, păstrînd şi radicalul la gradul zero ca în indo-europeană, prezintă în latină formele:

sg. *s-iē-m > siēm pl. *s-ī-mus > sīmus
*s-iē-s > siēs *s-ī-tis > sītis
*s-iēt > siet *s-i-ent > sient

Cu siguranţă şi aoristul sigmatic, ca tip morfologic atematic, a prezentat la modul optativ aceleaşi sufixe ca verbul « a fi ».

Semnificativ pentru aceasta apare un optativ aorist din cretană, *F*έρκσιεν (4982_7 Gortina), format nu cu sufixul secundar -αι-, ci cu sufixul caracteristic optativului verbelor atematice, -ιη- singular, -ι- plural. Prin urmare, această formă, reprezentînd pers. III plural, provine din **F*εργ-σ-ι-εντ. De asemenea variantele optativului aorist atic pers. II sg. λύσειας, III sg. λύσειε, III pl. λύσειαν (faţă de corespondentele lor mai uzitate λύσαις, λύσαι, λύσαιεν) par să prezinte forme intermediare, mixte, în care tipul -αι- pare combinat cu tipul -ιη-/-ι-. Aşadar, la optativ, aoristul sigmatic constituit cu -αι- reprezintă o fază ulterioară fazei *F*έρκσιεν.

La modul participiu, formele tematice comportau sufixul -οντ- < **-ont-*, deci sufixul participial la gradul flexionar (*-o-*), formele atematice sufixul -εντ- < **-ent-* şi -ντ/-ạτ- < **-nt-* / **-ṇt-*, prin urmare acelaşi sufix participial doar la gradul normal (*-e-*) şi la gradul zero. De exemplu verbul tematic λύω are participiul prezent m. λύων < *λυ-ōντ, f. λύουσα < λυ-οντ-ịə, n. λῦον < *λυ-οντ; verbul atematic « a fi » prezintă o formă dorică de participiu ἔντες (N. pl.) < *s-ent-es; verbul atematic τίθημι are participiul prez. m. τιθείς < *τιθε-ντ-ς, f. τιθεῖσα < *τιθεντ-ịə, n. τιθέν < *τιθε-ντ; iar participiul aorist m. θείς < *θε-ντ-ς, f. θεῖσα < *θε-ντ-ịə, n. θέν < *θε-ντ. Aoristul sigmatic, fiind un tip atematic, comportă sufixul de participiu la gradul zero: -ντ-. După legile fonetice greceşti,

nazala dentală -ν-, aflîndu-se în poziție interconsonantică, se vocalizează în -α. Astfel: *ζευγ-σ-ν̣τ-ς > *ζευγ-σ-ατ-ς > *ζεύξᾱς (m.), *ζευγ-σ-ν̣τ-ι̯ə > *ζευγ-σ-ατ-ι̯ə > ζεύξᾱσα (f.); *ζευγ-σ-ν̣τ > *ζευγ-σ-ατ > *ζευξα (n.), apoi prin analogie cu alte forme participiale, ζεῦξαν [1].

Observăm, din exemplele de mai sus, că la modul participiu, aoristul sigmatic a dezvoltat, pe baza legilor fonetice grecești, un -α-.

La indicativ, unde nu există un sufix modal, prototipul indo-european de aorist sigmatic, alipind desinențele personale direct la sufixul de aorist *-*s*-, prezenta paradigma următoare, în greacă:

sg.	*ἐ-ζευγ-σ-μ̣	pl.	*ἐ-ζευγ-σ-μεν
	*ἐ-ζευγ-σ-ς		*ἐ-ζευγ-σ-τε
	*ἐ-ζευγ-σ-τ		*ἐ-ζευγ-σ-ν̣τ

Forma de pers. I sg. *ἐ-ζευγ-σ-μ̣, potrivit legilor fonetice grecești, s-a dezvoltat în ἔζευξα. Persoana a III-a plural *ἐ-ζευγ-σ-ν̣τ, de asemenea, a dus la aceeași formă *ἔζευξα. Pentru a se crea distincție între pers. I sg. și pers. III pl., s-a adăugat la ultima un -ν final, analogic (ca la imperf. ἔλυον, aor. ἔλαβον etc.), ἔζευξαν. Din formele de persoana a II-a și a III-a singular, *ἐ-ζευγ-σ-ς și *ἐ-ζευγ-σ-τ, prin reducerea celor două siflante (la pers. II) și prin căderea oclusivei dentale finale (la pers. III) a rezultat aceeași formă *ἔζευξ, neatestată și fără șanse de viabilitate, datorită confuziei dintre cele două persoane. Pe de altă parte, formele de persoana I și a II-a plural, prin aglomerarea de consoane consecutive erau incompatibile cu fonetismul grec. De aceea, în faza de fixare în greacă a aoristului în *-*s*, limba greacă a trebuit să găsească, pentru persoanele sus menționate, asemenea forme care, pe de o parte, să nu se depărteze prea mult de prototipul de bază, pe de altă parte, să se potrivească cerințelor fonetismului grec.

În asemenea condiții, limba a recurs la analogie. Analogia putea făuri o paradigmă regulată prin extinderea vocalismului din predesinențiala anumitor persoane la toate persoanele și putea să creeze un tip morfologic după un alt tip care reprezenta aceeași categorie gramaticală.

Astfel, în perioada de căutare, de ezitare între mai multe forme, printr-un fenomen de analogie s-a ajuns la tipul de aorist sigmatic cu -α- generalizat în toată flexiunea. Acest -α- s-a extins de la pers. I sg. și III pl., cît și de la participiu, creînd paradigma aoristului în -σα-.

Dar în aceeași perioadă de fixare, aoristul sigmatic a putut fi influențat în constituirea formelor la acele persoane, la care pronunțarea era dificilă, de aoristul radical tematic oferit, printre altele, de verbele supletive. Aoristul sigmatic este un tip morfologic vechi, dar și verbele supletive, constituind un procedeu de conjugare foarte vechi, ofereau tipuri morfologice de aorist cu mare vechime în limbă (ca de pildă aor. εἶδον al verbului ὁράω, ὄψομαι, ἑόρακα, ὄπωπα; aor. ἦλθον al verbului ἔρχομαι, ἐλεύσομαι, ἐλήλυθα etc.) În felul acesta, prin analogie cu forme de aorist radical tematic ca sg. II εἶδες, III εἶδε, pl. I εἴδομεν, II εἴδετε, aoristul sigmatic și-a creat formele *ἔζευξες, *ἔζευξε, *ἐζεύξομεν, *ἐζεύξετε. În

[1] Tot prin analogie, apare -ν- la cazurile oblice masc., neutru: ζεύξαντος în loc de *ζεύξατος < ζευγ-σ-ν̣τ-ος.

acea perioadă, aoristul sigmatic prezenta, probabil, la modul indicativ următoarea paradigmă:

sg. ἔζευξα, *ἔζευξες, *ἔζευξε
pl. *ἐζεύξομεν, *ἐζεύξετε, ἔζευξαν, dar şi ἷξον [1].

Fixarea unor asemenea forme a fost sprijinită şi de modul conjunctiv cu vocală scurtă, unde aoristul sigmatic în mod firesc, potrivit procedeului morfologic indo-european, prezenta vocale tematice scurte, după sufixul *-*s*-. Aşadar aoristul sigmatic cu flexiune tematică este tot un tip arhaic, datînd din perioada de fixare în greacă a aoristului sigmatic. În sprijinul acestei afirmații vin şi fapte de cronologie. Aoriste ca ἄξετο, ἷξον, βήσετο, (ἐ)δύσετο se întîlnesc la verbele din fondul principal lexical dintre cele mai vechi; de asemenea, lipsa augmentului, la Homer, denotă vechimea unor asemenea forme.

Faptul că unele forme de aorist sigmatic « cu flexiune tematică » coincid cu tema viitorului nu trebuie să ducă în mod obligatoriu la părerea că ambele îşi au originea în prezentele deziderative. Exemplul oferit de Herodot, ὅκως μή σε ὄ ψ ε τ α ι arată limpede că în forma ὄψεται, chiar dacă ea coincide cu viitorul, se află un conjunctiv aorist. Viitorul este un timp secundar, creat ulterior aoristului şi după constituirea modurilor. El s-a format în mare parte din prezentele deziderative, dar nu exclusiv; conjunctivul aorist cu vocală scurtă (ca de exemplu ἔδομαι, πίομαι) stă de asemenea la originea viitorului, fapt asupra căruia gramaticii sînt, de altfel, de acord. Prin urmare, aoristele sigmatice cu vocală tematică, chiar atunci cînd coincid cu formele de viitor, nu trebuie puse neapărat pe seama prezentelor deziderative, ci mai degrabă, acolo unde tema viitorului este identică cu cea a aoristului, conjunctivul aorist cu vocală scurtă trebuie considerat la originea amîndurora.

De asemenea faptul că uneori structura morfologică a aoristelor sigmatice « cu flexiune tematică » nu are nimic comun cu tema aoristului, în schimb se apropie de tema viitorului, ca aor. ἤγαγον, viitor ἄξω, aorist sigmatic cu flexiune tematică ἄξετο, nu constituie un argument în favoarea originii în prezentele deziderative a ultimei forme. Înseamnă doar că viitorul ἄξω şi aoristul ἄξετο au la origine conjunctivul aorist cu vocală scurtă, reprezentînd tipul de aorist sigmatic, în timp ce ἤγαγον, format pe aceeaşi rădăcină, este un alt tip de aorist, este aoristul radical tematic cu reduplicație. De altfel nu este singurul caz în care pe o rădăcină să se fi creat două tipuri de aorist; cu atît mai mult, verbele supletive presupun, la fiecare rădăcină în parte, mai multe forme de teme temporale decît cele atestate.

În concluzie, considerăm aoristul sigmatic cu flexiune tematică un tip morfologic arhaic, constituit în perioada de fixare în greacă a aoristului în -*s*-. El nu poate fi considerat un tip morfologic secundar, ca viitorul, şi nu poate fi legat de prezentele deziderative, cu care nu are contingențe de sens, ci numai o omonimie de sufix. Prezentele deziderative au dat naştere viitorului, unui timp secundar, în timp ce aoristul, indiferent de tipul morfologic căruia îi aparține, este moştenit din indo-europeană.

---

[1] Pentru combinarea vocalismului -α- cu -ε- în desinențele aoristului sigmatic, vezi o fază ulterioară, greaca modernă: -α, -ες, -ε, -αμε, -ετε (-ατε), -αν(ε).

Aoristul sigmatic cu flexiune tematică reprezintă o fază veche în evoluția aoristului sigmatic în greacă. Faptul că se întîlnește cel mai des la Homer, și nu rareori în inscripții vechi, este un indiciu asupra vechimii lui.

De altfel nici paradigma aoristului sigmatic în care apare ca o caracteristică temporală nu sufixul *-s, ci sufixul -σα-, alcătuit din *s, primar și din vocala α < *m̥, *n̥ nu poate să reprezinte forma primă sub care s-a fixat în greacă aoristul în *s din indo-europeană. Aoristul în -σα- prezintă o flexiune mult prea regulată pentru a nu presupune existența unor faze anterioare extinderii vocalei α. Cu siguranță, pînă să se realizeze această paradigmă regulată, devenită productivă tocmai pentru regularitatea ei (toate verbele noi își creează aoristul cu sufixul -σα-, în special denominativele), au existat faze intermediare, mai apropiate de tipul indo-european. Dar care anume au fost aceste faze e greu de precizat, din lipsă de date. Credem însă că, în perioada de căutare, poate paralel cu alte forme, s-a constituit și aoristul sigmatic cu flexiune tematică. Părerea noastră este că aoristul radical tematic atestat, printre altele, la verbele supletive, a putut constitui un model după care vorbitorii îndepărtați în timp ai limbii grecești au putut adopta acele forme de aorist în *-s- care prezentau dificultăți pentru rostirea greacă. Aoristul sigmatic cu vocale tematice scurte pe care le oferea conjunctivul (și de care indicativul se putea deosebi prin augment) a constituit încă un sprijin și un model pentru crearea aoristului sigmatic cu flexiune tematică, în faza de fixare a lui.

Dar tendințele regularizatoare din limbă, cît și tendința de a crea distincții clare între formele morfologice, au generalizat sufixul -σα- (de la pers. I sg. și III pl. a indicativului prezent și de la participiu) aproape în toată flexiunea aoristului sigmatic și, totodată, acest proces a izolat formele de aorist sigmatic cu așa-zisa flexiune tematică, creînd din ele doar urme ale unei faze anterioare.

Existența în limbă a aoristului sigmatic cu flexiune tematică marchează — așadar — o fază veche din evoluția aoristului sigmatic.

СИГМАТИЧЕСКИЙ АОРИСТ С ТЕМАТИЧЕСКОЙ ФЛЕКСИЕЙ

РЕЗЮМЕ

Хотя в индоевропейском праязыке сигматический аорист является атематическим флективным типом, в греческом языке, однако, особенно у Гомера и у Гесиода, появляются формы аориста с сигмой и с тематической флексией.

В разных пособиях по греческой грамматике эти неожиданные, странные формы считаются вторичного происхождения, созданными на основе дезидеративных настоящего времени.

Автор данной статьи считает, что между сигматическими аористами и дезидеративными настоящих времен, на основе которых создалось будущее время, нет никаких смысловых сходств, а лишь простая омонимия суффикса (*-s-), совершенно разного происхождения и значения; сигматический аорист с тематической флексией представляет собой более древнюю фазу в эволюции сигматического аориста, предшествующего созданию регулярной парадигмы с суффиксом -σα-, обобщенную для всей флексии.

Аорист на -σα- слишком регулярен, чтобы считать его первичной формой, которую принял в греческом языке индоевропейский аорист на *-s-. (В оптативе такие формы как *F*έρκσιεν предполагают существование какой-то предшествующей фазы).

В период фиксирования в греческом языке аориста на *-s- из-за трудностей в произношении индоевропейского прототипа после присоединения консонантического суффикса (*-s-) существовали, вероятно, некоторые промежуточные фазы, известные колебания между несколькими формами более или менее близкими к основной форме. Одной из них является сигматический аорист с тематической флексией; эта форма избежала трудности произношения, приспосабливаясь к тематическому радикальному аористу типа εἶδον, ἦλθον и т.д. Создание такой парадигмы с тематической гласной поддержалось также конъюнктивом аориста с краткой гласной.

L'AORISTE SIGMATIQUE À FLEXION THÉMATIQUE

RÉSUMÉ

Quoique l'aoriste sigmatique soit un type morphologique athématique en indo-européen, pourtant en grec, spécialement chez Homère et Hésiode, apparaissent des formes d'aoriste en sigma, à voyelle thématique au cours de la flexion.

Dans divers traités de grammaire grecque ces formes curieuses et inattendues sont considérées, en général, d'origine secondaire, constituées sur les thèmes des présents désidératifs.

L'auteur de la présente étude considère qu'entre l'aoriste sigmatique et les présents désidératifs (qui ont donné naissance au futur) il n'y a aucune contiguïté de sens, mais seulement une simple homonymie de suffixe (*-s-), qui diffèrent tant pour l'origine que pour les valeurs: l'aoriste sigmatique à flexion thématique représente une phase plus ancienne dans l'évolution de l'aoriste sigmatique, peut-être concomitante à la création d'un paradigme régulier à suffixe -σα-, généralisé à la flexion toute entière. L'aoriste en -σα- est par trop régulier pour le considérer la forme première qu'a pris en grec l'aoriste indo-européen en *-s-. (À l'optatif des formes comme *F*έρκσιεν laissent à supposer l'existence d'une phase antérieure.)

À l'époque de la fixation de l'aoriste en *-s- en grec, à cause des difficultés de prononciation du prototype indo-européen après le rattachement des desinences consonantiques à un suffixe également consonantique (*-s-), il devait y avoir certaines phases intermédiaires, certaines hésitations entre plusieurs formes plus ou moins proches à la forme de base. L'aoriste thématique représente précisément une de ces formes: elle évitait les difficultés de prononciation en adaptant la flexion de l'aoriste sigmatique à l'aoriste radical thématique du type εἶδον, ἦλθον etc. La création d'un tel paradigme à voyelle thématique trouva un appui dans l'existence de l'aoriste subjonctif à voyelle brève.